

DIMENSIUNEA RELIGIOASĂ A EDUCAȚIEI ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL ROMÂNESC

Dorin Opreș*

Abstract: *The religious side of education in the Romanian schools. The issue related to design and implementation of religious education continues to be a topic of national debate, after almost a century from the generalization of Religion study as a subject, in public schools from reunited Romania. Two decades ago, when our country had got away from the communist regime, the main issues were related to teaching methodology, curricula and pedagogical and psychological models with the mission to substantiate the educational activity specific to this aspect of education. The last years have brought new challenges by the attacks of the atheist organizations that promote anti-religious humanist ideas in the public space. This article aims to analyze several issues related to the implementation of religious education in the system of pre-university education in Romania, starting from the belief that the school needs more than a religious education that it would help students cope the challenges of contemporary society. The data of our research were collected through a system of methods which included a questionnaire for Religion teachers, from which we picked especially data, related to aspects of Religion lesson and to the support received from schools management or from representatives of religious denominations. Complementary, important data were provided by Religion school inspectors, also by parents who had participated in the interviews and by secondary school pupils, through their writings whose main theme were the importance of Religion class in their lives.*
Keywords: *the sides of education, religious education, skills, religious culture, religious illiteracy.*

Problematika legată de proiectarea și realizarea educației religioase continuă să constituie, la aproape un secol de la generalizarea studierii disciplinei religie în școlile publice ale României reîntregite, o temă de dezbatere națională. Dacă în perioada interbelică principalele întrebări erau legate de metodologia didactică, de proiectarea curriculară sau de modelele pedagogice și

* PhD, Assistant Professor, Teaching Staff Professional Training Department of Orthodox Theology at "1 Decembrie 1918" University in Alba Iulia.

psihologice care să fundamenteze activitatea educațională specifică acestei dimensiuni a educației, inclusiv prin recuperarea unor perspective teoretice și a unor modele de bună practică din viața bisericească, perioada de după 1990 a adus suplimentar o serie de provocări și de atacuri concertate din partea unor organizații ateiste, promotoare în spațiul public ale ideologiei umaniste antireligioase. Articolul de față își propune să analizeze o serie de aspecte legate de organizarea și realizarea educației religioase în cadrul sistemului de învățământ preuniversitar din România, pornind de la principiul conform căruia școala este datoare să-i pregătească pe elevi spre a face față provocărilor societății actuale, respectând valorile personale ale acestora și ale familiilor lor.

1. Ce oferă școlii și societății de azi disciplina religie?

Statutul de disciplină parte a trunchiului comun, în aria curriculară *Om și societate*, îi conferă religiei o anumită poziție și un set de responsabilități în actualul context școlar românesc. Din punct de vedere curricular, la nivel de macrosistem, fiecare disciplină de învățământ poate să-și aducă aportul, într-o măsură distinctă, la formarea celor opt competențe-cheie stabilite drept elemente de referință la nivel european: *comunicarea în limba maternă; comunicarea în limbi străine; alfabetizarea matematică și competențe de bază în științe și tehnologii; competențe ITC; a învăța să înveți; competențe civice și interpersonale; competențe antreprenoriale; sensibilitatea la cultură*¹. Analiza rolului particular pe care îl au disciplinele de studiu la formarea acestora arată modul în care religia poate contribui în mod decisiv la dezvoltări

¹ Competențe-cheie stabilite în cadrul Programului Comisiei Europene „Education & Training 2010”, grupul de lucru „Basic skills entrepreneurship and foreign languages”.

pedagogice vizând cel puțin trei dintre aceste finalități: *a învăța să înveți; competențe civice și interpersonale; sensibilitatea la cultură*².

Prezența disciplinei Religie în aria curriculară „Om și societate” facilitează realizarea de conexiuni interdisciplinare între spațiul teologic și domeniile cu care este acesta este înrudit din punct de vedere epistemologic, în efortul de a edifica un front comun în slujba persoanei, a comunității și a familiei³. O analiză atentă a programelor școlare ale respectivelor discipline reflectă puncte de vedere comune și posibilități privind susținerea din perspective multiple a unor valori în directă relație cu rolul omului în societatea din care face parte și pe care, la rândul-i, o influențează. De altfel, studierea realității prin intermediul disciplinelor de învățământ individuale impune abordări la diferite niveluri de interdisciplinaritate. Datele cercetărilor noastre⁴ reflectă faptul că multiperspectivismul care caracterizează modelul didactic utilizat în lecții poate facilita integrarea într-o structură unitară a educației nonformale și informale.

O posibilitate importantă pentru dezvoltarea educației formale este constituită de interesul arătat problematicii curriculumului pentru educația religioasă, care cunoaște o etapă nouă la nivel internațional, susținută inclusiv de profesori care predau alte discipline de învățământ. Tema comună are în vedere identificarea particularităților de realizare a educației religioase în raport cu

² Irina Horga, *Educația religioasă – o opțiune explicită a sistemelor de învățământ europene*, în Dorin Opreș (coord.), „Educația religioasă în dialog cu societatea. Cercetări pedagogice, psihologice și istorice”, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2010, p. 40-42.

³ Problema raportului dintre religie și cultură s-a aflat în mod constant în atenția autorilor creștini, dialogul acestora constituind o problemă cu implicații teologice profunde. Perspectivele cu relevanță pedagogică evidențiază șansele asumării unui parteneriat onest: *cultura e menită să-i ofere religiei acea deschidere spre setea de universalitate a sufletului omenesc; religia, la rândul ei, e chemată să-i confere culturii dimensiunea interioară a sensului ei absolut, fără de care ea, cultura, ar rămâne un vast dar simplu laborator* (Bartolomeu Valeriu Anania, *Apa cea vie a Ortodoxiei*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2002, p. 17).

⁴ Dorin Opreș, Monica Opreș, *Valori, modele și așteptări ale liceenilor din județul Alba*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2015, p. 111-130.

provocările culturale și sociale al secolului XXI. Principala întrebare privește relația dintre educația din mediul formal și cea realizată în familie⁵, pentru a evita apariția sau perpetuarea unor inechități sociale sau dezechilibre individuale⁶. La interogația: *Care trebuie să fie raportul dintre respectarea modelului primit în familie – în măsură să ofere stabilitate individuală și care susține comuniunea cu membrii acesteia – și formarea adolescenților pe baza unui model care poate să le ofere o mai bună integrare într-o structură socio-economică globalizată?* răspunsul este așteptat deopotrivă din analize și din cercetările pedagogice de diferite extensiuni la care sunt așteptați să participe și profesorii de religie, alături de cei din domeniul umanist și din cel al științelor naturii⁷.

Pornind de la provocările majore ridicate de marile mișcări de populații și modificări culturale din Europa ultimilor ani⁸, de la modul în care sunt înțelese sau chiar apreciate unele manifestări din afara cadrului democratic, inclusiv din partea unor tineri din țările dezvoltate din Occident, se pune tot mai acut problema modalităților de diminuare a ceea ce este numit de câteva decenii fenomenul de „*analfabetism religios*”⁹. Deși România nu se confruntă cu

⁵ Gavril Trifa, *Problematica familiei - implicații teologice și educaționale*, în Monica Opreș (coord.), „Demersuri investigative în educația religioasă”, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2010, p. 93-98.

⁶ Jenna Min Shim, *Structuralism's relevance in a post-structural era: Revisiting research on multicultural curricular studies*, în „Journal of Curriculum Studies”, 43:6, 2011, p. 739-758.

⁷ O analiză a resurselor bibliografice apărute în România arată că în domeniul educației religioase au fost publicate cele mai multe lucrări privind teoria și practica cercetării pedagogice, ceea ce facilitează noile demersuri investigative derulate de cercetători sau de practicieni.

⁸ Oliviu Petru Botoi, *The religious radiography of Post-Maastricht Europe within the Globalisation Era*, în Iulian Boldea (ed.), „Globalization and intercultural dialogue: multidisciplinary perspectives”, Târgu Mureș, Editura Arhipelag XXI, 2014, p. 471.

⁹ „*Sintagma «analfabetism religios» a fost utilizată pentru prima dată de către J.R. Kirkpatrick, în lucrarea: «Public schools and the American heritage of religious freedom and religious pluralism» (1984) și a fost preluată de către o serie de autori și analiști în diferite lucrări și studii din domeniul educației»* (Irina Horga, *Educația religioasă în școala românească – rezultatele unei cercetări*, în Dorin Opreș (coord.),

manifestări extremiste generate de această problemă, lipsa pentru o jumătate de secol a religiei din spațiul său școlar a atras după sine apariția unor generații pentru care șansa valorificării modelelor religioase a rămas cel mult în seama familiei. În raport cu această prioritate a Europei de mâine¹⁰, educația religioasă din școală reprezintă un factor major de stabilitate la nivel public.

Datele sociologice recente indică faptul că se formează o generație de elevi cu serioase probleme în plan emoțional, ceea ce face din potențialul educativ al religiei o șansă în dezvoltarea echilibrată a viitorilor adulți¹¹. În plus, manifestarea potențialului educativ al religiei reprezintă o șansă pentru sistemul de învățământ, cu atât mai mult cu cât spațiul educațional formal continuă să fie marcat de prezența unui model cu elemente preponderent cognitive, context în care disciplinele de învățământ reușesc din ce în ce mai puțin să îi ajute pe elevi în dobândirea echilibrului interior. Contextul școlar nu este întotdeauna favorabil, frecvența catalogare a unor discipline de învățământ ca fiind mai puțin importante conduce la dezavuarea din partea elevilor a domeniilor devenite „celelalte”, pentru mulți dintre ei¹².

Modalitățile prin care valorile religioase au influențat cultura și viața poporului român oferă elemente importante de susținere a demersurilor educaționale de la disciplinele umaniste, prin recursul

„Coordonate ale cercetării în domeniul educației religioase”, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2009, p. 46.

¹⁰ Gavril Trifa, *Ortodoxie și occident*, Timișoara, Editura Eubeea, 2009, p. 305-308.

¹¹ Dorin Opreș, Monica Opreș, *Teenagers' models of understanding suffering*, in: „European Journal of Science and Theology”, 8:2, 2012, p. 173-182.

¹² În mod surprinzător, proiectul pentru o nouă lege a educației (mai-iunie 2015) susține tendința înregistrată de noi la nivelul activității educaționale curente: Art. 62 (4) „În învățământul secundar se acordă calificative la următoarele discipline: educație fizică și sport, religie, muzică, desen. Prin excepție, aceste discipline vor fi notate, după caz, cu note de la 1 la 10 în cadrul învățământului vocațional”.

<http://www.hotnews.ro/stiri-esential-20204986-exclusiv-proiectul-integral-noii-legi-educației-marca-psd-care-schimba-reforma-învatamant-modificari-majore-suprapuneri-examene-vino-clasa-pregatitoare-spune-ministrul-sorin-cimpeanu.htm> (Accesat la 5 iunie 2015).

argumentat la istorie și tradiții. Este binecunoscut modul în care istoria poporului român a fost legată de istoria Bisericii, aspect prin care formarea sentimentului iubirii față de neam și față de țară poate să devină o realitate și pentru noile generații. În ultima perioadă, devine tot mai evident interesul tinerilor de a se redescoperi și de a valoriza tradițiile culturale, dar și religioase ale propriului popor. Cunoașterea acestora este favorizată de înțelegerea unor modele biblice sau de istorie bisericească pe baza cărora ele au apărut, astfel că disciplina religie are și un rol determinant în prezentarea pe nivelul de înțelegere al elevilor de diferite vârste a elementelor definitorii ale culturii naționale, în context european¹³, asigurând în acest mod o susținere pentru diferite activități educative formale și nonformale.

2. Ce oferă elevului și familiei educația religioasă din școală?

Aflat la vârsta marilor căutări și întrebări, elevul poate să primească prin disciplina religie un set amplu de elemente care să-i susțină drumul înspre cunoașterea lui Dumnezeu, efort care reprezintă pentru orice creștin idealul suprem de viață, formulat de Domnul Iisus Hristos: *Și aceasta este viața veșnică: să Te cunoască pe Tine, singurul Dumnezeu adevărat* (Ioan 17, 3). Într-o societate caracterizată de un relativism moral tot mai accentuat¹⁴, disciplina religie propune un ansamblu de repere morale fundamentate pe credința revelată, definitorie pentru destinul etern al fiecărui om. Domnul Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu înomenit reprezintă

¹³ Vasile Crețu, *Rolul mărturisitor și profetic al Bisericii în societatea de azi. O invitație la dezbatere*, în „Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă a Universității din București”, 2014, p. 295-312.

¹⁴ Considerăm că încercarea de restrângere a predării religiei sau chiar de eliminare a acesteia din învățământul preuniversitar românesc are două cauze principale: preocuparea unor culte minoritare de a diminua formarea religioasă a noilor generații de copii și tineri ortodocși, în special, precum și interesul pentru liberalizarea radicală a unor domenii potențial generatoare de venit, față de care ortodoxia și nu numai are serioase rezerve, pe baza unor considerente de ordin moral-religios.

modelul suprem de iubire, iar șirul de sfinți care și-au condus viața în acord cu porunca iubirii dată de El sunt dovada validității învățăturilor Sale. Perenitatea modelelor propuse de religia creștină transcende accepțiunile promovate de modelele consumeriste contemporane, propuse noilor generații mai ales prin mass-media, de aceea normele morale pot deveni factor de regenerare personală și socială numai în măsura în care sunt susținute de modele religioase temeinice, așa cum sunt cele evanghelice.

Spre deosebire de alte discipline de învățământ, religia este în măsură să ofere elevilor, pe toată durata școlarității, posibilitatea de a urma un parcurs prin excelență formativ-educativ, fundamentat din punct de vedere didactic pe respectarea particularităților individuale și de vârstă ale școlarilor. Conținuturile vehiculate de această disciplină sunt formative prin ele însele, independent de domeniul teologic din care sunt preluate, de aceea ele reprezintă fundamentul sigur pentru proiectarea parcursului spiritual al elevului. Responsabilitatea profesorului devine în acest context aceea de a prezenta conținuturile învățării în relație cu viața cotidiană, cu experiențele de învățare ale copiilor și tinerilor, cu preocupările și specificul mediului din care aceștia provin, susținute de modele biblice și din viața Bisericii.

Prin prezența săptămânală la ora de religie, elevii au șansa unui studiu sistematic al valorilor promovate de această disciplină de învățământ, pe baza un set de competențe elaborate la nivel național de forurile ministeriale, în colaborare cu cele bisericești. Statutul de disciplină parte a trunchiului comun, cu posibilitate de studiu la fiecare clasă, poate fi fructificat de participanții la educație prin asumarea unui continuum informativ și formativ, care poate fi evaluat prin observarea creșterii capacității de valorificare în plan personal și în contexte diferite a elementelor de conținut parcurse și prin manifestarea deprinderilor formate în activitățile curente de la clasă sau în cele extracurriculare.

Un aspect de importanță majoră pentru elevi este posibilitatea de a-și susține dezvoltarea personală pe valori perene și cu un

potențial integrator unic. Posibilitățile educației religioase de a proiecta un parcurs educațional care să armonizeze și să pună în valoare toate dimensiunile vizate de educația contemporană este semnificativ. De asemenea, faptul că mediul social acordă valoare modelelor religioase face ca educația să includă cu necesitate această realitate între priorități, așa cum evidențiază și pedagogul spaniol Jose Garrido: *Dacă pentru om este important destinul lui etern, înseamnă că educația nu poate ignora această temă importantă*¹⁵.

În contextul în care tendința la nivel european este de a se aborda modele de proiectare curriculară tot mai deschise, în care directivismul să se regăsească doar la nivel de finalități, apare ca problemă centrală nevoia stabilirii unor valori¹⁶ pe care să se fundamenteze respectivele documente educaționale. Dată fiind ampla acceptare a virtuților morale creștine (înțelepciunea, dreptatea, curajul și cumpătarea) drept valori general umane, acestea pot constitui suportul întregului demers educațional, iar rolul disciplinei religie se extinde înspre oferirea unor repere care să oprească aceste valori de a deveni scop în sine, respectiv ideologie, prin tradiționala cooperare pe care o are cu familia, în educația copiilor și a tinerilor pe probleme moral-religioase.

Datele cercetărilor recente arată faptul că fiecare profesor, indiferent de materia pe care o predă, îi influențează direct și indirect pe elevi, prin modalitățile de alegere și de utilizare a instrumentelor curriculare, prin propriul său curriculum ascuns¹⁷. În anumite contexte educaționale, când elevii de diferite vârste biologice sau spirituale sunt confrunțați în mod direct cu profesori care le

¹⁵ Jose Garrido, *Fundamente ale educației comparate*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1995, p. 183.

¹⁶ Valorile fundamentale pe care Parlamentul scoțian le-a stabilit ca puncte de referință pentru curriculum sunt: dreptatea, înțelepciunea, integritatea și compasiunea (E. Louise Hayward, Carolyn Hutchinson, 'Exactly what do you mean by consistency?' *Exploring concepts of consistency and standards in Curriculum for Excellence in Scotland*, în „Assessment in Education: Principles, Policy & Practice”, 20:1, 2013, p. 54).

¹⁷ Jim Ryder, Indira Banner, *School Teachers' Experiences of Science Curriculum Reform*, în „International Journal of Science Education”, 35:3, 2013, p. 490-514.

dezavuează – intenționat sau nu – valorile religioase sau care îi antrenează pe tineri în dezbateri pentru care aceștia nu sunt pregătiți, se poate vorbi de nevoia imperativă a unui spațiu de prezentare a modelelor religioase, inclusiv în raport cu valorile familiei, așa încât perspectivele diferite și prea puțin raportate la particularitățile lor de vârstă și individuale să nu se constituie în pericole la adresa stabilității emoționale sau chiar spirituale a adolescenților.

Disciplina religie, prin conținutul învățării abordat, pe de o parte permite actualizarea mesajului în raport cu nevoile elevilor, iar pe de alta asigură o permanentă legătură cu viața reală a acestora, în vederea pregătirii lor spre a face față provocărilor tot mai complexe ale lumii contemporane. Dacă în familii adesea există rețineri, din diferite motive, ora de religie propune dezbateri pe teme precum: prevenirea traficului de ființe umane, a violenței, a infectării cu HIV/SIDA, pericolul drogurilor, al alcoolului, aspecte legate de viața intimă etc., transpuse în conținuturi ale învățării, în special la clasele de liceu¹⁸.

3. Ce oferă/ poate să ofere învățământul de azi orei de religie?

Un aspect particular legat de activitatea didactică de la ora de religie privește existența și calitatea materialelor curriculare. Critica severă promovată prin mijloacele mass-media a creat un anumit curent de opinie în defavoarea disciplinei de învățământ, mai puțin un imbold pentru realizarea de materiale – în special manuale – de o calitate ridicată. Dincolo de numeroasele exagerări, critica manualelor școlare de religie arată și reacția insuficientă la nivelul disciplinei, scuzabilă doar parțial prin numeroasele modificări aduse în ultimele două decenii programelor școlare. Analiza ofertei de manuale școlare pentru clasele de gimnaziu, pentru ultimele două

¹⁸ Dorin Opreș, Monica Opreș, *Models of Good Practice on School Participation in Preventing Human Trafficking in Romania*, in G.K. Zarifis, C. Martin, S. Sava (ed.), „Back to Work - The Role of Validation of Competences in Professional Counseling of Adults”, Medimond, Bologna, 2012, p. 71-75.

decenii, arată că disciplina religie este singura care nu a beneficiat niciodată de manuale oficiale pentru acest ciclu de învățământ, fapt cu atât mai surprinzător cu cât la nivel ministerial nu a existat o reținere explicită, cel puțin pentru această perioadă de școlaritate.

Dotarea bibliotecilor școlilor cu cărți din literatura religioasă pentru elevi constituie un aspect îndelung abordat în comisiile metodice, dată fiind valoarea formativă a lecturii religioase și diminuarea constantă a timpului alocat de elevi lecturii individuale. Chiar dacă programele școlare de religie propun o listă cu bibliografie din domeniul religios, lectura lor devine improbabilă, pe de o parte prin faptul că această activitate educativă cunoaște un regres important în cadrul preocupărilor curente ale elevilor, iar pe de alta, prin faptul că nu este cunoscut un demers coerent pentru tipărirea acestora într-un tiraj care să susțină educația religioasă la nivelul întregii țări. Realizările cu totul remarcabile din județe precum Suceava sau Mehedinți, unde periodic fiecare elev de ciclul primar și gimnazial primește de la centrul eparhial o revistă religioasă realizată cu o structură didactică nu reușesc să suplinească implicarea modestă de la nivel central.

Formarea inițială a profesorilor de religie, scolastică într-o bună măsură, a condus spre perpetuarea modelului de lucru preponderent informativ, inclusiv la ora de religie, în special în primii ani de activitate la catedră a dascălilor tineri. Valabil pentru întreg învățământul românesc, pericolul teoretizării exagerate reprezintă o realitate a orei de religie, mai ales atunci când cunoștințele sunt văzute de profesor drept scop în sine, după un model încă destul de prezent în spațiul teologic. Chiar dacă formarea inițială a cunoscut etape pozitive în ultimul deceniu, acestea nu sunt încă suficient de bine reflectate în activitatea curentă la clasă, unul dintre motive fiind tentația la care sunt expuși profesorii debutanți de a prelua unele modele deja statuate în școlile în care activează. Marea șansă de remediere a unor aspecte din categoria menționată o constituie organizarea unor cursuri de formare relevante pe probleme curriculare, așa încât tendința profesorilor în învățământul românesc

de a se cantona – în lectura și aplicarea programelor școlare – pe elementele de conținut să se diminueze¹⁹.

Noua abordare curriculară din România, devenită oficială odată cu aprobarea programei școlare de religie la clasa pregătitoare²⁰, deschide perspectiva învățării în diferite medii: sala de clasă, biblioteca, biserica, muzeul, cabinetul de informatică, parcul etc. Pe lângă conținuturi ale învățării specifice educației religioase, noile contexte de învățare permit abordări complementare în legătură cu modalitățile de comportament civic în aceste spații, pentru o cât mai eficientă susținere a împrăștiării de către elevi a valorilor religioase. În acest context, realizarea într-un model integrat a evaluării învățării curente alături de evaluarea achizițiilor pe termen lung, care vizează implicarea responsabilă a acestora în propria formare²¹, devine mai facilă și mai puțin dependentă de consecvențe manageriale.

Spre deosebire de alte discipline de învățământ, religia se adresează în special laturii spirituale a omului, astfel că se impune o abordare diferențiată, particularizată la nevoile fiecărui elev. Acest lucru este însă dificil de realizat în condițiile în care fiecare profesor este chemat să lucreze săptămânal cu cel puțin patru sute de elevi²². Deși constituie o caracteristică a întregului sistem de învățământ, școala actuală așteaptă de la disciplina religie asumarea unor responsabilități sporite în acest sens, recunoscând implicit nevoia susținerii modelelor formative ale acesteia.

¹⁹ Chiar dacă noile programe de religie încearcă să descrie mai explicit exigențele de ordin pedagogic, demersul în sine constituie o reală provocare prin parcursul nou pe care acestea îl propun, detașat de discursul clasic de tip seminarial, cu o trimitere clară către valorificarea mai amplă a experiențelor de viață și de învățare ale elevilor.

²⁰ Anexa la ordinul ministrului educației, cercetării, tineretului și sportului nr. 3656/29.03.2012.

²¹ E.-L. Hayward, C. Hutchinson, *'Exactly what do you mean by consistency?'*..., p. 53-56.

²² După debutul crizei economice, în anii 2010-2011, numărul de elevi – oricum destul de ridicat, în special în școlile din mediul urban – a cunoscut creșteri semnificative la nivel de clasă, cu intenția de a se reduce cheltuielile în învățământ.

4. Care sunt coordonatele dialogului dintre școală, Biserică, familie și ora de religie?

Procentul ridicat de elevi care au ales să studieze disciplina religie arată și importanța pe care valorile religioase o au pentru poporul român. În plan organizatoric, opțiunea pentru studiul confesional al religiei validează modul de armonizare la nivel oficial a modelului curricular actual cu perspectivele teologice asupra omului și accesibilității procesului devenirii persoanei prin educație, în contextul acordului adesea explicit exprimat de părinți față de strategiile didactice utilizate la clasă. Manifestarea opțiunii pentru ora de religie evidențiază angajamentul privind participarea la întreg ansamblul de activități formale și nonformale pe care le include desfășurarea educației religioase în clasă și în afara acesteia, mai mult decât asumarea unei anumite oferte educaționale, ceea ce face ca întreaga structură curriculară și didactică să cunoască o recunoaștere suplimentară.

Dubla subordonare a profesorilor de religie, față de autoritățile de stat, dar și față de cele religioase, susține preocuparea comună pentru o selecție atentă a corpului profesoral, capabil să se ridice la înălțimea exigențelor asumate de această disciplină și a așteptărilor comunității, instituției școlare, elevilor și familiilor acestora²³. Chestiunea dublei subordonări a profesorilor de religie față de ministerul educației și față de autoritățile bisericești a făcut uneori obiectul dezbaterilor contradictorii. Sfertul de veac de istorie recentă a educației religioase în școala românească arată că respectivul statut, departe de a constitui un instrument de presiune asupra profesorilor de religie, reprezintă o șansă pentru disciplina în cauză, valorificată mai cu seamă prin contribuția semnificativă a diferitelor foruri bisericești la dotarea școlilor cu diferite mijloace didactice și la menținerea calității procesului de învățământ, cât și

²³ Cercetările noastre indică faptul că o bună parte a părinților care și-au înscris copiii la orele de religie în perioada februarie-martie 2015 au luat această decizie și din admirație față de prestația de pedagog creștin a majorității profesorilor de religie.

prin susținerea unui număr însemnat de activități educative extracurriculare.

Ora de religie constituie pentru mulți elevi mediul formal în care se raportează sub asistența profesorului la valorile religioase, iar pentru alții motivația pentru creșterea interesului pentru aprofundarea cunoașterii în acest domeniu. Cercetările sociologice recente arată faptul că înspre finalul studiilor preuniversitare, criza axiologică specifică adolescenței se adâncește inclusiv pe aspecte care țin de raportarea la valorile religioase. Este binecunoscut faptul că odată cu întemeierea propriei familii și mai ales cu nașterea copiilor, se înregistrează o revigorare a vieții religioase, bazată în mare parte pe acumulările în plan formativ din etapele precedente de viață²⁴, iar dialogul formativ al orei de religie cu familia și Biserica primește noi semnificații.

Una dintre finalitățile orei de religie o constituie formarea de atitudini și comportamente religioase, observabile atât în spațiul școlar, cât și în cel eclesial. Formarea conștiinței apartenenței eclesiale²⁵ susține preocuparea elevilor de a deveni membri activi ai Bisericii, nu doar prin participarea la unele slujbe bisericești, ci mai ales prin implicarea în viața comunității. În acest sens, se dovedesc utile parteneriatele școală-biserică, prin care să fie diminuată distanța creată în timpul regimului ateu între cele două instituții, aflate de-a lungul istoriei poporului român într-o legătură organică²⁶. În măsura în care reușesc să depășească dificultățile de ordin birocratic, profesorii de religie semnalează rezultate pozitive pe termen lung ca

²⁴ Mălina Voicu, *Valori și comportamente religioase în spațiul urban românesc: o abordare longitudinală*, în D. Sandu (coordonator), M. Comșa, C. Rughiniș, A. Toth, M. Voicu, B. Voicu, „Viața socială în România urbană”, Iași, Editura Polirom, 2006, p. 107.

²⁵ Ioannis Zizioulas, *Ființa eclesială*, București, Editura Bizantină, 1996, p. 7-14.

²⁶ Pentru dinamizarea procesului realizării respectivelor parteneriate, Patriarhia Română a elaborat un model cadru la nivel național, care a fost pus la dispoziția școlilor și a comunităților parohiale. Constituie o temă de cercetare succesul activităților derulate prin aceste parteneriate, pornind de la finalitățile asumate în comun.

urmare a derulării de activități educaționale complexe alături de mediul eclesial și de cel familial.

5. Care sunt perspectivele educației religioase în școala românească?

Ultimul sfert de secol a fost marcat de instabilitate politică, de tranziție economico-socială, cu multiple implicații în plan educațional. Schimbările frecvente în plan legislativ, în contextul unui număr mare de miniștri care au preluat succesiv portofoliul educației, au condus la numeroase modificări de structură, cu efecte pe termen lung în viața școlii și a elevilor. Legat de stabilitatea legislativă a orei de religie, amintim doar faptul că fiecare proiect de lege a educației propunea anumite modificări în ceea ce privește statutul disciplinei religie, în special la liceu²⁷. Cercetările noastre arată că după fiecare etapă de repunere în chestiune a locului educației religioase în documentele oficiale un număr de profesori de religie, în special titulari și cu gradul didactic II sau I, au părăsit sistemul de învățământ în favoarea unor activități profesionale despre care considerau că le vor aduce mai multă stabilitate în plan personal, iar efectele în planul calității procesului didactic nu au întârziat să apară. După ultimul val de atacuri la adresa orei de religie, o serie dintre profesorii de la această disciplină au decis să urmeze cursurile unor alte facultăți.

Propunerea de a se înlocui religia cu o altă disciplină de învățământ din sfera socioumană constituie o reală amenințare pentru dimensiunea religioasă a învățământului românesc actual, cu trimitere directă la posibilitatea formării integrale a personalității elevilor. Ne referim în special la propunerea de studiere a istoriei religiilor ca alternativă la ora de religie. Pe de o parte, această disciplină științifică reclamă prerechizite de o mare complexitate din diverse domenii ale științelor (istorie, geografie, artă etc.), care

²⁷ <http://www.petitiononline.com/PRCDOLL/> (Accesat la 18.02.2008).

depășesc adesea și la liceu posibilitățile cognitive ale elevilor, iar pe de altă parte, presupune o învățare preponderent de tip reproductiv, fără finalități speciale cu privire la interiorizarea noțiunilor studiate sau posibilitatea de susținere în mod direct a valorilor religios-morale ale elevilor, familiilor acestora și ale comunității în care aceștia se dezvoltă²⁸.

Pe fondul dreptului la opinie, apar în ultimii ani foarte multe luări de poziție pro sau contra existenței disciplinei religie, exprimate în baza unei cunoașteri comune. Lucrările de specialitate atrag atenția asupra pericolului exprimării opiniilor fără ca acestea să aibă un fundament susținut de studii și experiență în domeniu, de cercetări temeinice²⁹. Una dintre propunerile înregistrate tot mai des în spațiul public susține elaborarea curriculumului pentru disciplina religie prin consultarea unor persoane care nu au o pregătire teologică sau psihopedagogică, ca premisă pentru o mai bună acceptare a programelor școlare în spațiul public sau ca măsură suplimentară de siguranță în a evita presupuse abordări exagerate sau eronate pentru umanismul actual.

O importantă dificultate în afirmarea valorilor modelelor de educație religioasă este legată de absența – în marea majoritate a dezbaterilor televizate – a specialiștilor din domeniu, disciplina religie devenind inevitabil un teren de dispute care nu întotdeauna reușesc să mascheze adevăratele intenții antireligioase. Se poate induce astfel, la publicul care încă nu are lecturi temeinice sau o anumită trăire religioasă, un sentiment de incertitudine, iar la nivelul părinților și al copiilor, o stare de nesiguranță privind veridicitatea modelelor utilizate la orele de religie.

²⁸ O importantă dezbatere a avut loc în Anglia, generată de încercarea grupărilor seculariste de a elimina educația religioasă din școlile publice. În acest context, a fost evidențiat faptul că studierea istoriei religiilor impune un set diferit de finalități, în raport cu cel propriu educației religioase (Rob Freathy, Stephen G. Parker, *Secularists, Humanists and religious education: religious crisis and curriculum change in England, 1963–1975*, în „History of Education”, 42:2, 2013, p. 232).

²⁹ Traian Rotariu, Petru Iluț, *Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică*, Iași, Editura Polirom, 2011, p. 12-16.

Critica adesea acerbă la adresa manualelor de religie³⁰ a scos în evidență mai puțin dorința liderilor de opinie de a susține ridicarea calitativă a acestora, cât intenția de identificare a unei pârgii suplimentare în eliminarea educației religioase spațiul școlar preuniversitar. Dincolo de anumite minusuri ale acestor instrumente curriculare, evidente la fiecare disciplină de învățământ, nu doar la religie, frecvența cu care sunt aduse în fața consumatorilor de produse media aceleași conținuturi, imagini din materiale suport care nu au statutul de manual, ci de materiale auxiliare, în majoritate apărute fără nicio aprobare ministerială sau bisericească sau care sunt alcătuite în concordanță cu programe școlare ieșite din uz de peste cincisprezece ani, reflectă interese care plasează aceste acțiuni publice la limita deontologiei profesionale în media românească. Se încearcă în mod evident inocularea ideii că scopul religiei este de a-i îndoctrina pe elevi, de a-i transforma în persoane inflexibile în raport cu semenii sau cu modelele societății în care trăiesc, de a-i transforma în persoane dominate de frica de iad, ceea ce este într-un evident contrast nu doar cu finalitățile asumate prin documentele școlare, ci și cu modul în care se desfășoară activitatea la clasă.

Lipsa unor instrumente de evaluare pentru aspectele formative, relevante pentru învățarea în domeniul religios, a fost semnalată ca o problemă majoră încă din perioada interbelică, aspect care rămâne în continuare una dintre provocările cu care se confruntă acest domeniu. De aceea, evaluarea restrânsă la cunoștințe religioase nu numai că nu este în măsură să ofere o imagine foarte obiectivă asupra nivelului atins și a progresului personal în acest domeniu, dar devine contraproductivă și nu are susținerea familiei.

Încadrarea în sistemul de învățământ a unor profesori pentru care această profesie reprezintă doar o secvență temporară, în așteptarea unui loc de muncă mai sigur și mai bine plătit, este o

³⁰ Vasile Crețu, *Criza educației religioase în învățământul românesc de astăzi. Cauze, provocări și perspective*, în Adrian Lemeni (coord.), „Repere ale educației creștine în teologia Sfântului Ioan Gură de Aur, actualizate în relația Biserică-Familie-Școală din contextul contemporan”, București, Editura Basilica, 2015, p. 139-174.

realitate în măsură să genereze dificultăți tot mai mari în managementul școlii și în activitatea didactică. În cazul religiei, ca o provocare suplimentară, este necesar ca modelarea sufletelor prin demersuri educative religioase să fie susținută în măsură semnificativă de profesori implicați în această profesie ca urmare a unei chemări, a asumării unei misiuni de o mare noblețe și dificultate, mai mult decât printr-o aplicare „tehnică” a unor modele didactice învățate în anii studenției.

Subfinanțarea sistemului de învățământ face de mai bine de două decenii ca profesia didactică să nu fie plasată de către studenții cu rezultate foarte bune între priorități. Între disciplinele de învățământ la care această situație produce efecte sporite este și religia, alături mai ales de domeniile în care veniturile din activități suplimentare, cum sunt meditațiile de după orele de curs, sunt ca și inexistente³¹.

Concluzii

Prezența dimensiunii religioase a educației în școala românească actuală reprezintă o realitate și o nevoie. O realitate, pentru că documentele legislative, începând cu legea învățământului din 1995, precizează statutul disciplinei religie ca domeniu din trunchiul comun, prin care școala este obligată să îi aloce în cadrul programului de activitate o oră pe săptămână. Chiar dacă recent legea educației a fost modificată, iar opțiunea pentru această disciplină se realizează ca urmare a unei înscrieri, numărul de elevi care participă la aceste ore nu a cunoscut o diminuare semnificativă. Religia în școală, inclusiv prin această „evaluare”, se dovedește un demers și un

³¹ O posibilă intervenție organizatorică în sprijinul studenților preocupați de realizarea educației religioase a copiilor ar putea să vizeze reconsiderarea modului în care se desfășoară cateheza parohială, căreia noi îi acordăm șanse sporite de realizare cu performanțe notabile doar în condițiile în care procesul se profesionalizează și se finanțează corespunzător. Susținem această ipoteză inclusiv prin rezultatele obținute în perioada 2010-2014 cu masteranzii de la „Educație religioasă creștin-ortodoxă”, program de studii derulat de Facultatea de Teologie „Sfântul Andrei Șaguna” din Sibiu.

efort necesar, pentru elev, școală și familie, deopotrivă. Pentru elev, deoarece dezvoltarea integrală a acestuia implică și latura spirituală, pentru școală, deoarece religia susține formarea comuniunii între elevi într-o lume confruntată cu tot mai numeroase și mai dificile probleme de comportament și emoționale, dar și pentru familie, care dorește ca modelele valide de comportament și de înțelegere a lumii, definitorii pentru ultimele două milenii de istorie, să fie prezentate adecvat, într-un context educațional.

Departate de a fi rezolvate, marile probleme ale educației religioase, semnalate în bună măsură și de către pedagogii și teologii din perioada interbelică, înregistrează noi provocări. Dacă până în ultimul deceniu era prioritară organizarea activității didactice, în ultimii ani se înregistrează tot mai mult puneri sub semnul întrebării a prezenței dimensiunii religioase în școlile publice. Atacurile similare din țări preponderent ortodoxe, cum sunt Grecia sau Serbia, arată că ceea ce se întâmplă în România nu este deloc un caz izolat, iar soluția în acest conflict valoric deschis este perfecționarea constantă a instrumentarului de lucru al orelor de religie prin realizarea de cercetări relevante în domeniu, inclusiv pentru valorificarea în proiectarea curriculară a modelelor de succes din diferite școli.

Bibliografie

1. Anania, Bartolomeu Valeriu, *Apa cea vie a Ortodoxiei*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2002.
2. Botoi, Oliviu Petru, *The religious radiography of Post-Maastricht Europe within the Globalisation Era*, în Iulian Boldea (ed.), „Globalization and intercultural dialogue: multidisciplinary perspectives”, Târgu Mureș, Editura Arhipelag XXI, 2014.
3. Crețu, Vasile, *Criza educației religioase în învățământul românesc de astăzi. Cauze, provocări și perspective*, în Adrian Lemeni (coord.), „Repere ale educației creștine în teologia Sfântului Ioan Gură de Aur, actualizate în relația Biserică-Familie-Școală din contextul contemporan”, București, Editura Basilica, 2015.

4. Crețu, Vasile, *Rolul mărturisitor și profetic al Bisericii în societatea de azi. O invitație la dezbatere*, în „Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă a Universității din București”, 2014.
5. Cucos, Constantin, *Educația religioasă. Reper teoretice și metodice*, Iași, Editura Polirom, 2009.
6. Freathy, R., Parker, S. G., *Secularists, Humanists and religious education: religious crisis and curriculum change in England, 1963–1975*, în „History of Education”, 42:2, 2013.
7. Garrido, Jose, *Fundamente ale educației comparate*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1995.
8. Hayward, E. L., Hutchinson, C., ‘*Exactly what do you mean by consistency?*’ *Exploring concepts of consistency and standards in Curriculum for Excellence in Scotland*, în „Assessment in Education: Principles, Policy & Practice”, 20:1, 2013.
9. Holbea, G., Opriș, D., Opriș, M., Jambore, G., *Apostolat educațional. Ora de religie – cunoaștere și devenire spirituală*, București, Editura Basilica, 2010.
10. Horga, Irina, *Educația religioasă în școala românească – rezultatele unei cercetări*, în Dorin Opriș (coord), „Coordonate ale cercetării în domeniul educației religioase”, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2009.
11. Horga, Irina, *Educația religioasă – o opțiune explicită a sistemelor de învățământ europene*, în Dorin Opriș (coord.), „Educația religioasă în dialog cu societatea. Cercetări pedagogice, psihologice și istorice”, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2010.
12. Opriș, Dorin, *Dimensiuni creștine ale pedagogiei moderne*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 2012.
13. Opriș, D., Opriș, M., *Valori, modele și așteptări ale liceenilor din județul Alba*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2015.
14. Opriș, D., Opriș, M., *Teenagers' models of understanding suffering*, in „European Journal of Science and Theology”, 8:2, 2012.
15. Opriș, D., Opriș, M., *Models of Good Practice on School Participation in Preventing Human Trafficking in Romania*, in G.K. Zarifis, C. Martin, S. Sava (ed.), „Back to Work - The Role of Validation of Competences in Professional Counseling of Adults”, Medimond, Bologna, 2012.
16. Opriș, Monica, *Religie, morală, educație. Perspective teologice și pedagogice*, București, Editura Basilica, 2011.
17. Rotariu, T., Iluț, P., *Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică*, Iași, Editura Polirom, 2011.

18. Ryder, J., Banner, I., *School Teachers' Experiences of Science Curriculum Reform*, în „International Journal of Science Education”, 35:3, 2013.
19. Shim, Jenna Min, *Structuralism's relevance in a post-structural era: Revisiting research on multicultural curricular studies*, în „Journal of Curriculum Studies”, 43:6, 2011.
20. Trifa, Gavril, *Ortodoxie și occident*, Timișoara, Editura Eubeca, 2009.
21. Trifa, Gavril, *Problematica familiei - implicații teologice și educaționale*, în Monica Opreș (coord.), „Demersuri investigative în educația religioasă”, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2010.
22. Vanca, Dumitru, *Icoană și cateheză*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2005.
23. Voicu, Mălina, *Valori și comportamente religioase în spațiul urban românesc: o abordare longitudinală*, în D. Sandu (coord.), M. Comșa, C. Rughiniș, A. Toth, M. Voicu, B. Voicu, „Viața socială în România urbană”, Iași, Editura Polirom, 2006.
24. Zizioulas, Ioannis, *Ființa eclesială*, București, Editura Bizantină, 1996.